

Fándly Juraj

Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Najaktívnejší predstaviteľ prvej generácie bernolákovcov, nadšený národný buditeľ, znalec slovenského ľudového jazyka, priekopník osvetovej práce, osvietenec, popularizátor a jeden z najplodnejších spisovateľov svojej doby.

Životopisné údaje:

Narodil sa 21. októbra 1750 v mestečku Častá pod Malými Karpatmi. Otec bol remeselník, väčšina príbuzných boli roľníci. Keď mu zomrel otec, matku bieda prinútila, aby sa stala slúžkou -dojičkou, „kraviarkou“ v kláštore šaštínskych paulínov. Takto sa aj mladý Fándly dostal do kláštornej školy. Prešiel ich niekoľko, potom začal študovať teológiu v Budíne, v roku 1776 dokončil teologické štúdiá v Trnave. Najskôr pracoval ako kaplán v Seredi, potom v Lukáčovciach, od roku 1780 až do 1807 bol farárom v Naháči, ktorý patril k pálfyovskému panstvu na Červenom Kameni. Nadriadená vrchnosť, pobúrená jeho kritickými spismi o živote mníchov v kláštoroch, nevyhovela jeho snahám dostať sa na lepšiu faru, v Naháči ho nechávali za trest. Pre svojich chudobných farníkov bol však ideálom farára osvietenskej doby - učiteľom v poľnohospodárstve, radcom, zelinkárom. Okrem toho bol jedným z najaktívnejších členov spolku Slovenské učené tovarišstvo, pokladníkom, neskôr bol zodpovedný aj za vydávanie spisov. V roku 1807 chorľavý a biedou a prenasledovaním vyčerpaný na vlastnú žiadosť odchádza do penzie do blízkych Doľan - Ompitálu, kde mal podiel na rodičovskom dome. Tu prežil niekoľko pokojnejších rokov, ale 7. marca 1811 šesťdesiatročný Fándly zomiera.

Dielo:

Juraj Fándly vstúpil do literatúry v osemdesiatych rokoch 18. storočia, v čase osvietenských jozefínskych reforiem a tiež kodifikácie prvej normy slovenského spisovného jazyka - bernoláčtiny. V roku 1787 mal už napísané prvé dva zväzky svojho diela **Dúverná zmlúva medzi mníchom a diablom o prvých počátkoch, o starodávnych aj o včulajších premenách reholníckich**. Je to jeho literárne najcennejšie dielo, vtipné a polemické. V tom čase sa dostal do kontaktu s krúžkom slovenských filológov z bratislavského generálneho seminára, ktorí práve vydali po latinsky známu Rozpravu filologicko - kritickú o slovenských písmenách a Slovenskú ortografiu a Fándly súhlasil, aby rukopis upravili podľa nových pravopisných zásad. Tieto zväzky preto vyšli až v roku 1789, vtedy sa však už akcia rušenia kontemplatívnych mníšskych rádov, ktorú svojim dielom schvaľoval a podporoval skončila a bolo potrebné skôr utíšiť rozbúrených náboženských veriacich. Hoci autor zdôrazňoval, že jeho zámerom je len „kratochvíliť“, „zabavovať“ čitateľov, jeho kritika vtedajšej podoby mníšskeho života prišla nevhod, stretla sa s odporom cirkevnej hierarchie. Dielo však napadli aj odporcovia novej spisovnej slovenčiny, evanjelickí vzdelanci na čele s J. I. Bajzom, ktorí sa v bohoslužbách nechceli vzdať biblickej češtiny a tak nasledovali polemiky s nimi. Ďalšie zväzky Dúvernej zmluvy už Fándly napriek viacerým pokusom vydať nemohol, lebo cirkevná vrchnosť mu zakázala akúkoľvek literárnu činnosť. Na Fándlyho obranu voči Bajzovi sa postavil len Bernolák anonymným spisom Toto maličké písmo má sa pánovi Anti-Fándlymu do jeho vlastných rúk odevzdať. V roku 1790 patrón osvietenských spisovateľov Jozef II. zomrel, spoločenské pomery v monarchii sa zmenili v neprospech práv národností, i v neprospech reforiem. Fándly však pokračoval v osvetovej práci a keďže jeho práce vychádzali aj ďalej v bernolákovčine, podporovali aj národné povedomie. S finančnou podporou Slovenského učeného tovarišstva v Trnave, kde pôsobil spolu s Bernolákom vydával praktické publikácie ako napríklad **Zelinkár**, osem zväzkov diela **Pilný domajší a poľný hospodár**, spisy **Slovenský včelár** alebo **O úhoroch aj včelách**. Na tradíciách Veľkej Moravy je založené jeho dielo **Krátke dejiny slovenského národa**.

Podrobnejšie o dielach:

Dúverná zmlúva medzi mníchom a diabľom - Fándlyho dielo je napísané vo forme dialógu, zhovárajú sa v ňom uštipačný diabol Titinillus s učeným, ale konzervatívnym mníchom Atanáziom. Paradoxné je, že autor - osvietenský farár - hovorí ústami diabla Titinilla. Miestami sú dialógy plné satiry, sviežosti a vtipu, ktorú zvyšuje aj ľudový jazyk a rozprávačské umenie, ktoré autor dobre ovládal. Autor chcel týmto dielom pobaviť mladých vzdelancov, ktorí sa hlásili k novým európskym i domácim duchovným prúdom. Bolo to v súlade s reformami Jozefa II., ktoré neboli protináboženské, ale išlo v nich o očistenie cirkevného života a náboženského citu od barokového nánosu a pozlátky, o zbavenie formálnosti a tak aj o výchovu mladých kňazov v novom duchu, mali sa stať ľudovými, užitočnými občanmi. Fándly bol pre tieto reformy Jozefa II. nadšený a takým osvieteným kňazom pre svojich farníkov zostal po celý život.

Rozprávky rozmarné a poučné - je výber z Fándlyho diela, ktorý má niekoľko častí: Rozprávky o mníchoch, Rozprávky poučné, Polemiky (Zahanbený posmievač Antifándly), Verše. Súčasťou knihy je aj Dúverná zmlúva medzi mníchom a diabľom.

Zelinkár - Zelinkár je príručka, nie je to literárne dielo. Autor vybral a zaradil do knihy množstvo užitočných rád o používaní liečivých rastlín, ktoré vybral z viacerých - zahraničných prác a apeluje v nej na čitateľov, aby sa naučili správne zberať, sušiť a používať rastliny, lebo lekári v dedinách vtedy neboli. Zdôrazňuje tiež miernosť v jedle a pití, venuje sa aj toxickým rastlinám, je proti fajčeniu, pitie kávy odporúča. V tej dobe to bola veľmi užitočná a používaná príručka.

Pilní domajší a poľní hospodár - Fándly v rozsiahlej 8 zväzkovej príručke venuje pozornosť mnohým témam, ktoré mohli na Slovensku zvýšiť úroveň poľnohospodárstva. Propaguje napríklad pestovanie ďateliny, poučča ako pestovať raž, pšenicu, jačmeň, ovos, strukoviny, upozorňuje na choroby, ktoré jednotlivé plodiny napádajú, radí ako s nimi bojovať. Píše ako intenzívnejšie hospodáriť, radil zrušiť úhor (časť poľa, ktorá sa jeden rok nevyužívala, zostávala úhorom) a využiť ho na pestovanie krmovín. Podporoval pokusy v sadení podľa miestnych podmienok, hnojenie maštalným hnojom. Ako prvý venoval väčšiu pozornosť aj zemiakom a fazuli, ktoré sa spočiatku používali iba na kŕmenie. V ďalších zväzkoch zhrnul praktické rady, čo kedy robiť na poli, venuje sa štepeniu stromov, ale aj chovu dobytky, chorobám domácich zvierat a pod.

Úryvky:

Z knihy Rozprávky rozmarné i poučné
(text upravil Jozef Nižnanský)

Dôverný rozhovor mnícha Atanáza s diabľom Titinillom - úryvok

Atanáž: No keď sa len spravodlivo priznávaš, že si to, čo bolo ustanovené na dobro, obracal na zlé diabolské skutky! Podobná bola asi aj tá Luciferova kratochvíľa.

Titinill: Luciferova kratochvíľa spočívala v tom, že sme aj starých mníchov privádzali často do podobného pukušenia. A keď sme už ich zlých myšlienok, aj dobrovoľných a hriešnych roztržitostí nabrali plné kapsy, vysypali sme ich na furmanský voz a naši kamaráti túto partieku ako dobrý materiál na podkurovanie zaviezli Luciferovi. A v prezeraní tejto partieky (bolo jej mnoho a všelijakej - aj z Brna a Olomouca, aj zo Segedína a Šopronu, z východu i zo západu kedejakej rozmanitej) nachádzal Lucifer svoju veselú kratochvíľu.

Atanáž: Aha, ty zlorečenec, ničomník a prekliaty pekelník, teraz vidím, aký si falošný! Vari by tí starší a bohabojnejší mnísi neboli vedeli mladším poradiť nejaký spôsob, ktorý by ich bol ochránil pred toľkorakým vašim diabolským pukušaním i takými žartmi a prekliatou kratochvíľou?

Dobrá rada:

Jako každá obuv na každú nohu netrefuje sa,
tak každá rada, súd od každého nešikuje sa.
Chosní dobrá rada nevedomému - vyjevená od múdreho;
osoží dobrá skúsenosť poslušnému - vyložená od skúseného;

Ver techda ne každému, len múdrému, len skúsenému;
čo sám dobre skúsiš, to poraď blížnému neskúsenému.

Kratochvíľne hádanky a žarty:

Čo majú spoločné všetci ľudia, chudobní aj bohatí?
- Narodenie a smrť.

Čo je to, čo sa niektorým páči a niektorým nepáči?
- Život a vek na tomto svete.

Kto najväčšmi miluje svojho blížneho?
- Ten, kto miluje sám seba, lebo je sám sebe najblížnejší.

Z ktorej vody majú ľudia najväčší úžitok?
Z tej, ktorá tečie cez mlynské koleso, zaháňajú ňou aj smäd ak hlad.

Prečo biele ovce zožerú viacej než čierne?
Lebo je viacej bielych než čiernych oviec.

Z knihy Zelinkár:

Proti hryzeniu, žraniu a páleniu žalúdka

Šťava vytlačená z čakanky alebo z valeriany tísí žranie a štípanie v bruchu. Je to vyskúšané. Túto chorobu hojí aj šalát uvarený vo víne, ako ho starovekí ľudia užívali po stolovaní. Galenos píše sám o sebe, že mu v mladosti i v starobe robil veľmi dobre.

Čím vrátiť stratenú reč

Namoč kvet valeriany alebo levandule do páleného vína a potom vlož do úst, znova vracia stratenú reč. Vracia ju aj semeno potočnice, ak ho šľakom porazený v ústach poprežúva a podrží pod jazykom. Ak sa na porezaný jazyk natríe rozdrvený a v pálenom víne namočený myší chvost bertram, aj on vráti stratenú reč. Natri jazyk šťavou alebo vodou z majoránu, zmiešanou s korením a bobrou masťou, aj to vráti reč.

Z knihy Pilní domajší a poľní hospodár:

O hrachu

Hrach, ktorí seješ, nech ňeňí od mušiek požraní, lebo tebe dá planú úrodu; nech ňeňí ani černí aňí pľesňiví, lebo téš takú chibnu úrodu urodí. Do réžného strnišča zasáti hrach dobre sa rodí. Sej ho trema dňi po novém mesíci alebo keď mesíc schádzá. Hrach pod pólnočným vetrom sáti je tvrdí a ňevriví. Hrach pod poľedňejším vetrom aj pod tím, ktorí je prostrední medzi víchodnú a poľedňejšú stránkú, sáti, bívá malí a muškaví...

Zaujímavosti:

V čase Fándlyho spisovateľských začiatkov sa na Slovensku diali veľké spoločenské zmeny. V roku 1780 po Márii Terézii začal vládnuť Jozef II, desaťročné obdobie svojej vlády naplnil mnohými dôležitými reformami ako bol tolerančný patent, zrušenie nevoľníctva, prípravy na zdanenie šľachty, postupné zavádzanie nemčiny ako úradného jazyka namiesto latinčiny, niekoľko cirkevnonáboženských reforiem, ako napríklad rušenie kontemplatívnych mníšskych rádov a mnohé ďalšie zákazy a príkazy, ktoré mali cirkev zbaviť prílišného formalizmu. Výchovu kňazského dorastu podriadil štátu, zrušil biskupské semináre a zriadil tzv. generálne semináre. Okrem teológie sa v nich vyučovala aj zdravotná a poľnohospodárstvo, aby jozefínsky farár mohol byť aj v tomto smere učiteľom svojich veriacich. Jedným z nariadení Jozefa II. bolo tiež pestovať ľudové jazyky, aby sa uľahčil kontakt úradov s obyvateľmi. Preto vznikli vhodné podmienky aj pre kodifikovanie prvého spisovného jazyka Antonom Bernolákom. Juraj Fándly sa veľmi skoro stal horlivým stúpencom jozefínskych reformných snáh.

Keď v roku 1804 Fándlyho navštívil na fare v Naháči dekan Ján Abrecht, zapísal do protokolu: „Terajšia budova fary je taká špinavá, že sa to nedá opísať. Dvor so stajňami je na vršku, celá budova je v údolí a v každej chvíli hrozí priamo spadnutím; všetka špina z dvora a zo stajní steká do komory a do izieb, v daždivom počasí prichádzajú žaby pod povalu plnú myši a takú popraskanú, že svetlo presvitá pri lôžku... za vetra sa celá budova trasie, za dažďa prší do všetkých izieb, cez škáry v dverách a v múroch, ako aj cez obloky zastreté papierom fučí vietor. V každom prípade farárovi neostáva nič iné, ako očakávať smrť. „Dnes je budova bývalej fary v Naháči prestavaná, sídli v nej Literárne múzeum Juraja Fándlyho.

Myšlienky:

„O volakterí rok uvidí učení svet, že slovenskí jazik a jeho písebné pero vždicki sa môže inším rečám a vřipom v Európe vichválením z veľkú chválú pripodobňiť, jak z duchovníma, tak ze svetskíma kňihámi. S tohto posledného predsavzat'á krásnú a užitečnu kňižku poslal nám istí piľní náš tovariš.“(Fándly v úvode k Zelinkárovi)

„Túto knižku som písal pre našich mladých kňazov, prešporských chovancov, ktorí v nej s chvályhodnou usilovnosťou na mnohých miestach upravili moje domáce nárečie podľa pravidiel nového pravopisu nášho slávneho slovenského národa, aby už konečne v tomto vzdelanom, osvietenom 18. storočí z hľbokej tmy na svetlo prenikli aj pravopis a správna výslovnosť (výrečnosť) tejto našej, medzi poprednými materinskými jazykmi vynikajúcej reči.“ (Fándly v úvode k Dôvernému rozhovoru mnícha Atanáza s diablom Titinillom, text upravil Jozef Nižnanský)